

MILADA Č E R N Á

NÁRODNĚ OSVOBOZENECKÉ BOJE BALKÁNSKÝCH SLOVANŮ
A KULT LIDOVÉ HEROICKÉ EPIKY

Na počátku 19. stol. vstoupily do popředí širší evropské pozornosti balkánské národy. Bezprostřední příčinou byly převratné politické změny plynoucí ze závažného úspěchu národně osvobozovacích protitureckých bojů v srbském povstání r.1804 - 1815, který potvrzoval proces rozpadání osmanské říše. Vytvoření malého srbského knížetství předznamenávalo linii vývoje na celém slovanském i neslovanském Balkáně. Pro popularitu tohoto slovanského kmene, sehrál rozhodující úlohu autentický dokument o jeho duchovním životě - sbírky lyrické a epické anonymní poezie uspořádané a vydávané Karadžičem. Tyto sbírky podepřely dění na jihoslovanském Balkáně nebývalým estetickým a etickým účinem. Dokazovaly oprávněnost Herderových idejí o obrodné síle ryzí lidové poezie Slovanů, zapadaly do aktuální preromantické a romanticko-obrozenecké koncepce národních literatur.

Bez Karadžičových sbírek by patrně zájem kulturní Evropy o balkánské Slovany proběhl na okraji novinových zpráv a diplomatických jednání /složitost balkánských poměrů odpuzovala zpravidla pozornost velmocí, jejichž zájmy byly kromě toho většinou v rozporu s cíli a právy bojujících národů/, nebyl by však dán akcent patosu epochy. I v předchozích staletích bojovala na Balkáně ráje proti Turkům, ať už formou hajduckých výpadů či dílčích bitev, a prokazovala v nich hrdinství. Pokud však turecké armády bezprostředně neohrožovaly Evropu, zůstávala tato oblast na periferii zájmu. Výtky o netečnosti evropských zemí k osudům

národů, jimž vděčily za svou bezpečnost, se pravidelně vyskytují v tehdejší literatuře krásné i odborné.

Karadžić svými sbírkami vytvořil estetickou normu pro srbskou literaturu 19. stol. Patriarchální bojová povstalecká etika tvořila podstatnou komponentu specifika národní novodobé literatury. Ústní tradice byla živá a byla v daném momentu vývoje jediným zdrojem pro vznikající uměleckou literaturu. Autentickou silou působily anonymní a poloanonymní epické zpěvy vznikající přímo na bojištích /např. písně Filipa Višnjiće, o tom v. např. M. Popović, *Romantizam I*, Beograd 1968/ aktualizující zároveň národní heroický mýtus Kosovem počínaje. Vznikají texty nového typu - Karadžićovy a Milutinovićovy /Čojkovićovy/ historicko-geografické, etnograficko-sociologické a folkloristické spisy stylisticky silně navazující na lidovou anekdotu, Nenadovićovy *Memoáry*, Milutinovićova *Serbijanka* a posléze Njegošův *Horský věnec*, které patriarchální etiku a estetiku v literatuře kodifikovaly. Zásadně byl ovlivněn vývoj srbské literatury v jižních Uhrách a hledání "národního ducha" romantické generace. Byly zatlačeny do pozadí dosavadní převládající evropské literární vlivy. Zatímco se však v jižních Uhrách v první polovině 19. století rozvíjel především historizující kosovský mýtus v legitimistických buditeckých dimenzích a v desatercovém rytmu, v patriarchálním Srbsku vyzníval naplno povstalecký patos. I v Charvátsku v ilyrských 30. a 40. letech obrazil se vliv Karadžićův nejen v řešení jazykových problémů, ale i v koncepci národní literatury. V obecné atmosféře kultu lidové poezie napojil se na Kačićovskou tradici v glorifikaci patriarchálního heroismu. Pod jeho působením vznikla díla jako *Smrt Smaila-agy Čengiće*

I. Kažuraniče, množství hajducko-tureckých námětů v začínající ilyraké próze i heroická tematika v dramatice.

Kult patriarchálního heroismu a desatercové epiky rozvíjel se v srbské literatuře až do 70. let a ovlivnil představy evropských zemí o balkánských oblastech. ^{X/} Vychází množství prací cestovatelů, vědců i literátů o Srbsku, Bosně a Hercegovině, Černé Hoře, Albánii, Valachii, Makedonii, Rumélii, Řecku, Dalmácii /o Morlaších/, Dubrovniku ap. ^{1/V} nich je často uplatňována romanticko-idealizující tendence zejména při líčení křesťansko-muslimských a slovansko-tureckých vztahů. Předobraz této tendence byl ovlivněn lidovou epikou. /Předpojatý postoj k Turkům na Balkáně daný touto epochou přetrval téměř do současnosti. Teprve v nejnovějších pracích začíná se projevovat objektivní potřeba zhodnotit po věky trvající soužití tureckého a netureckého živlu v plné šíři. /Karadžić sám do svých sbírek nezaujatě zahrnul i tvorbu bosenských muslimů, J. Ilić, jeho mladší vrstevník, proslavil se poezií zcela vycházející z lidové muslimské milostné poezie.

Karadžić byl autoritou - jak je známo - i pro zahraniční vědce a literáty, tedy i pro české obrozence. Srbská lidová poezie podpořila český preromantický ideál o slovanské minulosti. Hned po vydání Karadžićovy Peanarice 1814 vyšly české překlady Hankovy v Hromádkových Prvotínách.

Výběr překládaných písní za obrození byl určován idealizujícím herderovsko-kollárovským ideálem slovanství. Převládaly překlady ze starších historických a předhistorických cyklů a z idylicky laděné lyriky. V r. 1849 objevily se ojedinele písně s náměty hajduckými a z povstání - o Karadjordjovi a bitvě u

Zenice. 2/

Oficiální politické zprávy o revolučním dění na Balkáně byly rakouskou cenzurou tlumeny. V r. 1822 zakázala tisknout v Rakousku svazky obsahující hajducké a povstalecké písně. V literárnězábavních českých časopisech vycházelo množství informací, kratších i delších, původních i přeložených či parafrázovaných, o geografických, topografických, etnografických, historických, literárních zvláštnostech balkánských národů. Zvláště ve 40. letech pronikaly v tomto širším rámci informace o povstaleckých akcích vyjadřující sympatie k bojujícím národům. V této souvislosti ponecháváme stranou Časopis Českého Musea s vysoce odbornou úrovní a iniciativními spolupracovníky, v čele s Šafaříkem. Převažovaly zprávy o jugoslávských zemích, vzrůstal zájem o Bulhary. V r. 1847 vychází např. článek o bojích Řeků a albánského kmene s výňatky z povstaleckých písní, dále o bulharském hrdinovi z řeckých bojů za svobodu Marku Bočarovi^{4/} atp. Tradiční zájem o Slováky pod vlivem historických událostí přerůstá v zájem o širší balkánskou problematiku. V tomto kontextu znamenají charakteristické novum i prózy revolučního romantika Prokopa Chocholouška s náměty ze srbské, černohorské, bulharské, albánské a řecké historie staré i nejnovější. Z těchto próz byl sestaven třísvazkový soubor pod názvem Jih a vydán v r. 1862. Bylo to poprvé, kdy slovenská tematika došla uplatnění v takovém pojetí a šíři. Příznačné je, že ve 40. letech psal Chocholoušek povídky ze soudobých či nedávných, historicky podložených bojů. Základní inspiraci ovšem autor čerpal z patriarchálních epických zpěvů. V jejich smyslu rozvíjel revolučně romantické heroické obrazy, které opíral o studium, často velmi důkladné, tehdejších pramenů - zmíněných cestopisů, spisů Rajičových,

Milutinovičových, Karadžićových ap. Po r. 1848 obrátil se pak do dávné minulosti a psal výpravné prózy o tragických přelomech, v nich docházelo nadlouho ke ztrátě národní svobody srbské, bosenské, černohorské. Heroismus byl prolnut elegismem, který měl v 50. letech burcuující účin. Revoluční romantik a radikální demokrat objevil pro svou dobu v jihoslovanských zpěvech patriarchální bojový demokratismus a humanismus a tendenčně jej glorifikoval ve svých prózách jako podstatnou složku charakteru balkánských bojovníků za svobodu, jak slovanských tak i neslovanských. Texty prokládal údajně parafrázemi z jejich zpěvů. To byly v kontextu české prózy produktivní podněty jak v oblasti ideově tématické a obsahově poznávací, tak v oblasti výrazové /bohatý kolorit různých prostředí byl postihován množstvím nových poetických výrazů a obrazových vazeb/. Aktuální politický akcent vedle specifické poetičnosti oceňuje znovu po letech - v r. 1876 - Jan Neruda.

Domínující vliv jihoslovanské lidové ústní slovesnosti, zejména hrdinako-epické, tedy podstatně ovlivnil domácí literární i obecně kulturní a politický vývoj a stal se zdrojem jednostranných představ o balkánských Slovanech /a i neslovanech/ i pro evropské literáty /Byron, Puškin, Hugo, Mérimée, Slowacki aj./, což v druhé polovině 19. stol. v kulturní a regresivní záležitosti.

- - -

1/ J. Blanqui, Voyage en Bulgarie pendant l'année 1841, 1843; Larmartine, Voyage en Orient, 1833; A. Boué, La Turquie d'Europe, 1840; C. Robert, Les Slaves de Turquie, 1844; Griesebach, Reise durch Rumelien und nach Brussa in Jahre 1839, 1841; J. Müller,

Albanien, Rumelien und die Osterreichisch-montenegriener Gränze, 1844. Cousinery, Voyage dans le Macedonie, 1819, F. Beaujour, Voyage militaire dans l'empire Othoman, 1829; R. Walsh, Voyage en Turquie et à Constantinople, 1828, Poqueville, Historie de la Grèce, 1824; Voyage de la Grèce, 1820 - 25, 1826; Viquesnel, Journal d'une voyage dans la Turquie d'Europe, 1842; Ch.A. Brandys, Mitteilungen über Griechenland, 1842; Byron, Child Haroldova pouť, II. píseň /LXXII/ Song to the Sulliotcs, V. Hugo, Les têtes du sérail, J. Slowacki, Podrůž do zicmi švietěj atd.

2/ Překlady Herm. Jirečka, Polabský Slovan 1849, s. 171 - 178.

3/ Česká včela 1847, č. 57, 58.

4/ Květy 1846, s.82.

x x x

Большое значение для популярности балканских славян (и вообще Балканов в более широком смысле) в Европе и для их освободительной борьбы с начала XIX века имели сборники народной устной словесности Вука Караджича - свидетельство о качестве духовной жизни молодых наций, "неиспорченных цивилизацией". Эти сборники были этической и эстетической нормой в развитии новой сербской литературы почти до конца XIX века, определили сущность "национального духа" литературы романтического поколения, подавили другие литературные влияния, главным образом в области Южной Венгрии. Они создали миф оказавший влияние на европейские понятия о Балканах. В чешской среде они поддерживали преромантический гердеровско-колларовский идеал славянского прошлого и стали авторитативным примером для чешских

собирателей и мастов. Начиная с тридцатых годов в чешских журналах печатались все больше и больше информации о балканских славянах. Специфическое отражение нашли сборники в рассказах революционного романтика и радикального демократа (40-60 гг.) Пржемысла Конопалкиши. Исследуя в этих сборниках, в особенности в галлюцинации и повествовательских повестях, открыл в романтическом образе ситуационно-образной патристической и боевой демократии как существенную составную часть характера южнославянских и вообще балканских борцов за свободу.